MATN USTIDA ISHLASH ORQALI KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O‘QUVCHILARNING MANTIQIY TAFAKKURINI O‘STIRISH YO‘LLARI

Xolmurodova Umida Meylimurod qizi
Termiz davlat pedagogika instituti 1-bosqich magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf ona tili va o‘qish savodxonligi darslarida matn bilan ishlashning o‘quvchilar mantiqiy tafakkurini rivojlantirishdagi ochiq va yashirin imkoniyatlari tadqiq etiladi. Maqolada matn tahlili jarayonida qo‘llaniladigan interfaol metodlar, mantiqiy savollar tizimi va sabab-oqibat bog‘lanishlarini aniqlashga qaratilgan topshiriqlar tahlil qilingan. Shuningdek, kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarning psixologik xususiyatlaridan kelib chiqqan holda, matnning mantiqiy tuzilmasini o‘rganish bo‘yicha amaliy tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar : Boshlang’ich ta’lim,matn ustida ishlash,mantiqiy tafakkur,o’qish savodxonligi ,tahlil va sintez,kognitiv rivojlanish,interfaol metodlar

Аннотация: В данной статье рассматриваются явные и неявные возможности работы с текстом на уроках родного языка и чтения в начальной школе для развития логического мышления учащихся. Анализируются интерактивные методы, используемые в процессе анализа текста, система логических вопросов и задания, направленные на выявление причинно-следственных связей. Также даются практические рекомендации по изучению логической структуры текста с учетом психологических особенностей учащихся младшего школьного возраста.

Ключевые слова: Начальное образование, работа с текстом, логическое мышление, чтение, анализ и синтез, когнитивное развитие, интерактивные методы

Abstract: This article examines the explicit and implicit possibilities of working with text in primary school native language and reading literacy classes in developing students' logical thinking. The article analyzes interactive methods used in the process of text analysis, a system of logical questions, and tasks aimed at identifying cause-and-effect relationships. Also, practical recommendations are given for studying the logical structure of the text, based on the psychological characteristics of younger school-age students.

Keywords: Primary education, working with text, logical thinking, reading literacy, analysis and synthesis, cognitive development, interactive methods

XXI asrda insoniyat taraqqiyoti, texnologik yutuqlar va raqamli dunyoning jadal rivojlanishi ta’lim tizimiga yangicha yondashuvlarni, ayniqsa yosh avlod tafakkurini

rivojlantirish masalasini kun tartibiga olib chiqmoqda. Bugungi globallashuv jarayonida mustaqil, ijodkor, yangilikka intiluvchan, o‘z fikrini ochiq ifoda eta oladigan shaxsni shakllantirish – har bir davlatning, har bir jamiyatning dolzarb vazifalaridan biri sanaladi. Shu jihatdan olib qaralganda, boshlang‘ich ta’lim bosqichi, xususan kichik maktab yoshidagi o‘quvchilar (7–10 yosh) bilan ishlash jarayoni alohida e’tiborni talab etadi. Zero, bu davr bola tafakkuri va dunyoqarashining shakllanishi, bilimlarni egallashga nisbatan ichki ehtiyojning ortishi, mustaqil fikrlashning boshlanishi davridir.Shu munosabat bilan, mazkur maqolada kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarda ijodiy tafakkurni shakllan-tirish va rivojlantirish jarayonida uchraydigan asosiy muammolar, ularning sabablari va bartaraf etish yo‘llari tahlil qilinadi. Shuningdek, o‘quvchilar tafakkurini rivojlantirishda innovatsion yondashuvlar va samarali pedagogik metodlarni qo‘llashning ahamiyatini ochib berishga qaratilgan.Ijodiy tafakkur va uning o‘ziga xos jihatlariIjodiy tafakkur inson ongining eng yuqori shakllaridan biri bo‘lib, yangi g‘oyalarni ilgari surish, mavjud ma’lu-motlarga tayanib yangilik yaratish, muammolarga noodatiy va original yechimlar topish qobiliyatini ifodalaydi. Ijodiy tafakkur bu faqat san’at, adabiyot yoki musiqa sohalariga xos bo‘lgan hodisa emas, balki ilmiy, texnikaviy, ijtimoiy va hatto kundalik hayotdagi faoliyatda ham muhim ahamiyatga ega bo‘lgan ko‘nikmadir. Insonda tug‘ma ravishda mavjud bo‘lishi mumkin bo‘lgan bu qobiliyat, shuningdek, atrof-muhit, tarbiya, ta’lim, tajriba va amaliy mashg‘ulotlar ta’sirida shakllanib rivojlanadi.Ijodiy tafakkurning asosiy o‘ziga xos jihatlaridan biri bu – noodatiy yondashuvdir. Bu xususiyat insonni har bir muammoni yangicha, o‘ziga xos ko‘z bilan ko‘rishga undaydi. Oddiy holatlardan ham yangilik izlash, tasavvur doirasini kengaytirish, mavjud narsalarning chegarasini buzish orqali yangi g‘oyalarni kashf etish ijodiy tafakkurning ajralmas belgisidir. Bu jarayonda inson faqat bor narsani takrorlamaydi, balki mavjud bilimlarni yangicha talqin qiladi yoki ularning asosida yangilik yaratadi.Shuningdek, ijodiy tafakkur mustaqil fikrlashga asoslanadi. Bunday fikrlash jarayonida shaxs stereotip-lardan voz kechadi, o‘z qarashlari va kuzatuvlari orqali xulosa chiqaradi. Bu esa o‘z navbatida bolaning shaxsiy pozitsiyasi va dunyoqarashini shakllantirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, kichik maktab yoshida bu ko‘nikmaning rivojlanishi bolaning keyingi ta’lim bosqichlarida muvaffaqiyatli bo‘lishiga zamin yaratadi.Ijodiy tafakkurda tasavvur va fantaziya kuchli rol o‘ynaydi. Bola real hayotda mavjud bo‘lmagan hodisalarni o‘z tasavvurida yaratadi, ularni tahlil qiladi va ular bilan bog‘liq xulosalar chiqaradi. Masalan, “agar odamlar uchishni bilsa edi, nima bo‘lardi?” kabi savollar bolani mantiqiy izlanishga, o‘z fikrini asoslashga undaydi. Bu esa nafaqat ijodiy, balki tanqidiy tafakkurning ham shakllanishiga olib keladi.Bundan tashqari, ijodiy tafakkur jarayoni emotsional faollik bilan ham chambarchas bog‘liqdir. Ijodkor inson, odatda, o‘z ishiga mehr bilan yondashadi, u o‘zini bu jarayonga to‘liq bag‘ishlaydi. Aynan shu hissiy sadoqat, hayrat

va qiziqish ijodiy jarayonni ilhomlantiruvchi omillardan biri bo‘lib xizmat qiladi.Ijodiy tafakkurda moslashuvchanlik ham muhim o‘rin tutadi. Inson turli vaziyatlarda o‘z fikrini o‘zgartira olishi, boshqa qarashlarni qabul qila bilishi, turli yechimlarni solishtira olishi orqali o‘z intellektual salohiya-tini kengaytiradi

Kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarda ijodiy tafakkurni shakllantirish masalasi ko‘plab mahalliy olimlarning ilmiy izlanishlarida o‘z aksini topgan. Jumayev X. o‘z tadqiqotlarida boshlang‘ich ta’lim jarayonida ijodiy tafak-kurni rivojlantirishning psixologik xususiyatlarini tahlil qilib, bolalarda mustaqil fikrlash va noodatiy yechim topish ko‘nikmalarining yosh davrlarga xos rivojlanish bosqichlari bilan uzviy bog‘liqligini asoslab bergan. Uning qarashlari kichik maktab yoshi davrida o‘quvchilarning psixologik rivojlanishini qo‘llab-quvvatlashda innovatsion metodlar va interfaol yondashuvlarning muhimligini ko‘rsatadi.Khushboq Jumayevning bir qator ilmiy ishlari ham mazkur yo‘nalishda alohida ahamiyat kasb etadi. U o‘quv chilarda xotira jarayonlari va mnemik qobiliyatlarning rivojlanishini chuqur tahlil qilib, ularning ijodiy tafakkur bilan chambarchas bog‘liqligini ochib bergan. Xususan, xotira mexanizmlarini takomillashtirishga qaratilgan metodlar bolalarda nafaqat eslab qolish, balki mustaqil tafakkur yuritish va yangi g‘oyalarni shakllan-tirish imkoniyatini kengaytirishi ta’kidlanadi.

Raqamli texnologiyalarni o‘qitishda to‘g‘ri ishlatish – ijodiy tafakkurni rivojlantirish uchun katta imkoniyat yaratadi. Biroq amaliyotda kompyuter, planshet yoki telefondan faqat tayyor ma’lumotni olish vositasi sifatida foydalaniladi. O‘quvchini o‘z g‘oyasini raqamli vositalar orqali ifoda etishga o‘rgatish hali keng yo‘lga qo‘yilmagan.7. Maktabda ijodiy muhitning yetarli emasligi. O‘quvchilarning ijodiy tafakkuri asosan erkinlik, ochiqlik va rag‘batlantirish orqali rivojlanadi. Afsuski, ko‘pchilik boshlang‘ich sinf xonalari ijodiy faoliyat uchun moslashtirilmagan: didaktik materiallar, illyustratsiyalar, o‘yinlar, teatr elementlari yetarli darajada mavjud emas.Ushbu muammolarni anglash va tahlil qilish orqali ularni bartaraf etishga yo‘naltirilgan amaliy harakatlar qilish mumkin bo‘ladi. Keyingi bo‘limda aynan shu yo‘nalishdagi rivojlantirish yo‘llari va takliflar haqida fikr yurit-iladi.Rivojlantirish yo‘llariKichik maktab yoshidagi o‘quvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantirish – bu o‘ziga xos pedagogik yonda-shuv, ilg‘or metodikalar va doimiy rag‘batlantirishni talab qiladigan murakkab jarayondir. Bu jarayonni muvaf-faqiyatli amalga oshirish uchun o‘qituvchi, ota-ona va maktab muhitining uzviy hamkorligi zarur.

Quyida ushbu yo‘nalishda samarali bo‘lgan asosiy yo‘llar va metodlar bayon etiladi.

1. Muammoli ta’lim usullarini qo‘llash. Muammoli vaziyatlar asosida dars tashkil etish o‘quvchini mustaqil fikrlashga, savol berishga, izlanishga undaydi. O‘qituvchi dars jarayonida oddiy faktlarni emas, balki o‘ylash, solishtirish, tahlil

qilish va taxmin qilishga asoslangan topshiriqlarni berishi lozim. Masalan: “Agar yerda tortish kuchi bo‘lmasa, nima bo‘ladi?”, “Erkin qush bo‘lsang, qayerga ucharding?”. Bu kabi ochiq savollar bolani kengroq fikrlashga undaydi.

2. O‘yinli va interaktiv metodlardan foydalanish. Kichik maktab yoshi bolalarning asosiy faoliyati – bu o‘yin. Shu sababli, didaktik o‘yinlar, rolli mashg‘ulotlar, dramatik sahnalar, ijodiy topshiriqlar orqali dars tashkil etish ijodiy tafakkurni rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi. Masalan: so‘zlardan ertak tuzish o‘yini, rolga kirish orqali hikoya aytish, muammoli vaziyatni sahnalashtirish.

3. O‘quvchilarning mustaqil fikriga hurmat bilan yondashish. Har qanday ijodiy fikr – hatto u to‘g‘ri bo‘lmasa ham – e’tirof etilishi va rag‘batlantirilishi kerak. O‘quvchi o‘z fikrini bildirishdan qo‘rqmasligi uchun psixologik erkinlik muhitini yaratish zarur. O‘qituvchi “Sen qiziq fikr aytding, boshqa yechimlar ham bo‘lishi mumkinmi?”, “Bu g‘oyang menga yoqdi, izohini ham ayta olasanmi?” kabi iboralarni qo‘llashi lozim.

4. Tasviriy san’at, musiqa va adabiyot orqali tafakkurni rag‘batlantirish. Ijodiy tafakkur san’at bilan chambarchas bog‘liq. She’rlar, ertaklar, rasm chizish, qo‘shiq kuylash – bular bolani estetik fikrlashga, his qilishga va tasavvurini kengaytirishga xizmat qiladi. Masalan: “Bu rasmda qanday kayfiyat bor deb o‘ylaysan?”, “Agar bu she’rga davom yozsang, qanday bo‘lardi?”.

5. Differensial yondashuvni qo‘llash. Har bir o‘quvchi individual shaxsdir. Shuning uchun ularning qiziqishi, bilim darajasi va tafakkuriga qarab individual topshiriqlar berish muhim. Bu, ayniqsa, ijodiy topshiriqlarda o‘z aksini topishi kerak. Masalan: kuchli o‘quvchilarga – hikoyani davom ettirish, o‘rtacha o‘quvchilarga – ertak asosida rasm chizish, qiyin o‘zlashtiruvchilarga – oddiy savollar bilan ertakning asosiy mazmunini aniqlash.

Xulosa qilib aytganda, ijodiy tafakkurni rivojlantirish – bu faqatgina bilim berish emas, balki o‘quvchining hayotga bo‘lgan qarashini, shaxsiy rivojlanishini, jamiyatda faol ishtirok etish qobiliyatini shakllantirishga xizmat qiluvchi keng qamrovli tarbiyaviy va ta’limiy jarayondir. Ushbu yo‘nalishga ongli va tizimli yondashish orqaligina biz ertangi kunning ijodkor, tashabbuskor va innovatsion fikrlovchi avlodini tarbiyalay olamiz.Ijodiy tafakkurni rivojlantirishga qaratilgan metodlar va yondashuvlar – muammoli ta’lim, o‘yinli faoliyat, interaktiv mashg‘ulotlar, san’at bilan integratsiyalashgan topshiriqlar, differensial yondashuv hamda raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish orqali o‘quvchilarni erkin, mustaqil va noodatiy fikrlashga yo‘naltirish mumkin. Shu bilan birga, ota-onalar bilan hamkorlik, bolaga nisbatan hurmat va e’tibor, uning har bir fikrini qadrlash ham bu jarayonning ajralmas qismidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1.Aminova F. H. — "O‘quvchilarni muloqot matni yaratishga o‘rgatishning didaktik asoslari" (Pedagogika fanlari nomzodi dissertatsiyasi/avtoreferati).

2.Aslonova O.P. (2020) — "Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida tafakkur tezligini shakllantirishning pedagogik shart-sharoitlari" (PhD dissertatsiyasi avtoreferati, QarDU).

3.Karimova S.Sh. qizi (2023) — "Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini mantiqiy tafakkurini rivojlantirish usullari" // inLibrary portali (Buxoro innovatsiyalar universiteti).

4.Matchonov S., G‘ulomova X., Boymatova A. — "Boshlang‘ich sinflarda ona tili va o‘qish savodxonligini o‘qitish metodikasi" (Darslik va metodik qo‘llanmalar).

5.Parmonova D.O. — "Boshlang‘ich ta'limda mantiqiy tafakkurni rivojlantirishning pedagogik-psixologik jihatlari va zamonaviy yondashuvlar" // International Bulletin of Applied Science and Technology.

6.Rahmatova F.A., Akramova Z.B. (2022) — "Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining mantiqiy tafakkurlarini shakllantirishning psixologik xususiyatlari" // Integration of science, education and practice ilmiy-metodik jurnali, T.3,№4,133-137-betlar.

7. Sariyev S.B. — "Boshlang‘ich sinf o‘qish darslarida matn ustida ishlash orqali nutq o‘stirish metodikasi" (Monografiya, 2022).